

BİR FIKIH KLASİĞİ OLARAK AHTERÎ'NİN "CÂMI'U'L-MESÂİL" ADLI ESERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KELEBEK*

Özet: Bu çalışmada, telif edildiği Osmanlı yükseliş döneminin sosyal dokusunu önemli ölçüde yansıtmalarına rağmen uzun süre kütüphane raflarında saklı kalmış bir fıkıh eseri ele alınmaktadır. Çivizade (ö. 954/1547) ve Ebu's-Suud Efendi (ö. 981/1574) ile muasır bir müderris olan Ahterî (ö. 968/1561)'in Câmi'u'l-Mesâil adlı eseri hem Hanefi fıkının önemli bir örneği olması hem de döneminin sosyal dokusunu yansıtmaları itibarıyla dikkat çekmektedir. Eser, füru-ı fıkıhın konularını, Buhara ve Semerkand meşâyihinin teliflerini referans alarak sunan özgün bir anlatıma sahiptir. Eserde fırka-ı dâlle tenkit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahterî, Câmiu'l-Mesâil, Fıkıh, Hanefi Fıkıhı, Osmanlı Dönemi, Buhara, Semerkand, Meşâyih, Fırka-ı Dâlle.

A Classical Book/Codex For Islamic Law: Ahterî's Câmiu'l-Mesâil

Abstract: In this paper; it is adressed/discussed a manuscript of fiqh which is saved on libraries book shelves that could explain the period of Ottoman Ascension social form significantly. The book of Camiu'l Mesâil of Ahterî (968/1561) -whom is lived in the same period with Çivizade (954/1547) and Ebu's-Suud Efendi (981/1574) and is a *muderris* in the same time- is draw attention with being a reference book for fiqh of Hanefi and also being a mirror for social life of this period. The manuscript contains an original, typical expressions which reference to fiqh issues in Samarqand's and Bukhara's fiqh scholar's texts. In this manuscript the concept of *fırka-i dalle/ deviant sect* is also criticized.

Keywords: Ahterî, Camiu'l Mesail, Fiqh, Hanafi Fiqh, Ottoman Period, Bukhara, Samarqand, Fiqh Scholar, Fırka-i Dâlle.

GİRİŞ

Hanefi füru-ı fıkıh usulünün, miladi 630 yıllarında Rasulullah'ın Muaz b. Cebel (r.a.)'ı Yemen'e vali olarak uğurlarken aralarında geçen konuşmadaki üsluba uygun olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Rasulullah'ın *ne ile hükmedeceği soruları-na; Allah'ın Kitabı, Rasulünün Sünneti, rey ve içtihadı* ile hüküm vereceğini söyleyen büyük sahabi, Rasulullah'ı hoşnut etmiştir.

Bu olaydan 100 yıl sonra yetişen Ebu Hanife (ö. 150/767), içtihadının temel esaslarını, *Kitab, Sünnet, Sahabe kavli ve içtihadı* üzerine kurmuştur. Bu anlayış üzerine yükselen Hanefi külliyyatı, önce Kûfe ve Bağdâd'dan doğruya doğru büyük bir fıkıh havzası oluşturmuş, sonra Buhara, Semerkand üzerinden Batıya doğru aslına sadık teliflerle aydınlık bir çağ açmıştır.

* Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD Öğretim Üyesi, mustafa.kelebek@dpu.edu.tr

İşte bu fıkıh havzasının Osmanlı yükseliş dönemindeki en önemli örneklerinden birisi de Ahterî (ö. 968/1561)'nin *Câmiu'l-Mesâil*'idir. Müellif, eserinde, Hanefi kaynaklarındaki esaslara sadık bir üslup içinde konuları anlatırken, aynı zamanda itikadi ve siyasi alandaki aşırı düşünceleri de cevaplandırmıştır. Mutezile, Kaderiye, Keysaniye, Mürcie ve Şîa fırka anlayışlarına karşı uyarıcı bir dil kullanmıştır.¹

I. CÂMIU'L-MESÂİL'İN TE'LİFİ VE MÜELLİFİN DİĞER ESERLERİ

A. *Câmiu'l-Mesâil*'in Müellifi ve Te'lif Dönemi

Câmi'u'l-Mesâil (), Muslihuddin Mustafa b. Şemseddin el-Ahterî (ö. 968/1561) tarafından telif edilmiş, fûrû-ı fıkıhın bütün konularını muhtevi ve Yavuz Sultan Selim'in (ö. miladi1520) son dönemi ile Kanuni (ö. miladi1566) döneminin sosyal dinamiklerini yansıtan önemli bir fıkıh şaheseridir.² Afyonkarahisar doğumlu olan Ahterî küçük yaşında babası Ahmed Çelebi tarafından ilim tahsili için dönemin ilim ve sanat şehri Germiyanogluları merkezi Kütahya'ya getirilmiştir. Bu şehirde tahsil hayatını tamamlayan Ahterî, Hanefi fıkıhında derin bir ilmi kapasiteye ermiş, Halîliye Medresesi müderrisi olmuş, başta lugat, fıkıh ve tarih olmak üzere çeşitli alanlarda eserler vermiştir.

Büyük Osmanlı Şeyhülislamı Ebussuûd Efendi'nin (ö. 981/1574)³ muasırı olan müellif, bu eseriyle fıkıh ilminde, özellikle de Hanefi fıkıhında derin bir müktesebata sahip olduğunu göstermektedir.

Kâtip Çelebi de *Câmi'u'l-Mesâil*'in bir fûrû-ı fıkıh kitabı olduğunu şöyle belirtir:

1 Ahterî Musatafa Efendi, *Câmiu'l-mesâil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Eserler, Kılıçpaşa, nu: 339, vr. 284.

2 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I-II, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., I, 31; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, XII, 240; Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemu'l-mahtûtâtî'l-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anatoli*, yy., III, 1549-1550; Gıyas, Sağer, "Ahterî Mustafa Efendi", *Türklük Dergisi*, İstanbul 1939, s. 110-112; Mehmet Saadettin Aygen, *Afyonkarahisarlı Âlim ve Lügatçı Muslihuddin Mustafa b. Şemseddin Karahisari Ahterî*, 1980 Afyonkarahisar, s. 150; Hulusi Kılıç, *Türkçe'de Arap Lexicographiesi Çalışmaları*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa 1984 s. 29-36; *Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002, I, 207. Sağer ve Ülkütaşır, tam bir fıkıh kitabı olan bu eseri, furua ait meseleleri ele alan bir risale olarak gösterirler. Fıkıha dair başka bir eserin varlığından bahsederler ve adının "*Câmiu'l-lisan*" olduğunu aktarırlar (bk. Gıyas Sağer, "Mustafa Ahterî Efendi", *Türklük Dergisi*, İstanbul 1939, s. 110-112; M. Şakir Ülkütaşır, "Ahterî Mustafa Efendi", *Türk Dili*, Ankara 1952, 1/7, s. 426-427). Böyle bir kitaptan yani, "*Câmiu'l-lisan*" adlı bir fıkıh kitabı olduğundan bahseden başka kaynaklar da vardır (*Küçük Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, I, 62). Oysa böyle bir eserin olduğuna dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. (varlığına müsbet cevap veren mehzaz bulmak zor olsa gerektir). Bu yanlış değerlendirme ve adlandırma, *Câmi'u'l-Mesâil* ifadesini yanlış okumaktan kaynaklanmış olabilir (bkz. Kılıç, *Türkçe'de Arap Lexicographiesi Çalışmaları*, s. 29-36. Kâtip Çelebi, bu eserin önemli bir fıkıh kitabı olduğunu açıkça beyan eder. (bk. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 574). Kaldı ki, müellif bizzat bu eserini bir fıkıh kitabı olarak telif ettiğini ve adına *Câmi'u'l-mesâil* adını verdiğini ifade eder. (bk. Ahterî Mustafa Efendi, *Câmiu'l-mesâil*, Süleymaniye Kütüphanesi, YazmaBağışlar, nu: 993, vr. 9a; Kılıçpaşa, nu: 339, vr. 6a; Diyarbakır Ziya Gökalp İl Halk Kütüphanesi, nu: 0618, vr. 6; Manisa İl Halk Kütüphanesi (Yazma Eserler), nu: 3031, vr. 1).

3 Pehlül Düzenli, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi ve Fetvaları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 85.

جامع المسائل في الفروع، لمصطفى بن شمس الدين الأختري القره حصارى الشهير بأم الفتاوى الحنفى ثمان و ستين وتسعمائة وهو كتاب كبير مرتب على أبواب الفقه، أوله: الحمد لله الذي ٩٦٨ المتوفى سنة أخرج أرواح العلماء من كتم العدم... الخ. ذكر أنه التقط فيه ما كثر وقوعه من مصنفات المتقدمين عريا عن الدلائل لتصغير حجمه...

"Bu kitap, hicri 968 (miladi 1561) senesinde vefat eden Ahterî'ye ait olup hacminin küçük olmasına rağmen bütün fıkıh konularını ihtiva eden, düzenli ve büyük bir eserdir".⁴

B. Câmi'u'l-Mesâil'in Yazma Nüshaları

Bütün kaynaklar, orijinal bir fıkıh kitabı olan bu eserin Ahterî'ye ait olduğunda müttefiktirler.⁵ Bu esere ait beş ayrı yazma nüshaya ulaştık. Bunlardan üçü Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümünde, bir nüsha Diyarbakır Ziya Gökalp İl Halk Kütüphanesi yazma eserler bölümünde, bir nüsha da Manisa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümünde bulunmaktadır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa, 339 rakamıyla kayıtlı, toplam 330 varaktan oluşan *nesih* yazı ile istinsah edilmiş nüshasıdır. Her sayfa 29 satırdan oluşur. Bu nüshada eserin özgün adı, "*Câmi'u'l-Mesâil*" şeklindedir. Kendisini, Abdurrahman Muhammed Ali es-Sâvî el-Hevâdî olarak takdim eden müstensih, bu nüshayı hicri 991 yılında istinsah ettiğini kaydetmektedir ki, bu da miladi 1580 yılına tekabül eyler.⁶ Bu nüshanın mukaddimesinde müellif, mukaddime kısmında bu eserine "*Câmiu'l-Mesâil*" adını verdiğini belirtir.⁷

2. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 993 rakamıyla (tasnif no: 297.4 Hanefi Fıkıhı olarak) kayıtlı, toplam 229 varaktan oluşan *talik* yazı ile istinsah edilmiş nüshasıdır. Her sayfa 28 satırdan oluşur. Müellif kitabın mukaddimesinde bu eserine, "*Câmiu'l-Mesâil*" adını verdiğini belirtir.⁸ Müstensih bu nüshanın hicri 970 senesinde tamamlandığı kaydını düşmektedir ki, bu da miladi 1563 yılına tekabül etmektedir. Bu yıl Ahterî'nin vefatından bir yıl önceki tarihtir. Bu nüshanın müellifin sağlığında yazılan nüsha olduğu söylenebilir. Gerçi müellifimizin ölüm tarihini miladi 1560 yılı olarak kaydedenler var ise de, bunun hicri yılı miladi yıla çevirirken kullanılan inisiyatif olduğunu varsaydığımızda onun vefatının miladi 1561 yılında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu durumda bu nüshanın yazımı, müellifimizin vefatından dokuz yıl sonra tamamlanmış demektir.⁹

4 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I-II, Dâru lhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., I, 574 .

5 Geniş bilgi için dipnot 1'de zikredilen kaynaklara bakılabilir.

6 Ahterî, Kılıç Ali Paşa, 339 vr. 227.

7 Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 6a.

8 Ahterî, Yazma bağışlar, nu: 993, vr. 9a.

9 Bkz. Ahterî, Yazma bağışlar, nu: 993, vr. 229, "ثم الكتاب بعون الله الملك الوهاب في ثامن ربيع الآخر سنة سبعين وتسعمائة".

3. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, nu: 2471'de kayıtlı, toplam 354 varaktan oluşan *talik* yazı ile istinsah edilmiş nüshasıdır. Her sayfa 27 satırdan oluşur. Eserin Sultan Mahmud Han tarafından vakfedildiği baş tarafında kaydedilmiştir. Bu nüshada eserin özgün adı, “*Câmiu'l-Mesâil/Ümmu'l-Fetâvâ*” şeklindedir. Nüshanın baş tarafındaki ilk 2 varak bazı fetvalara ayrılmış, asıl konuya ondan sonra girilmiştir. Kaynaklar bu nüshanın Ahterî'ye ait olduğunu göstermekle beraber yakından incelendiğinde bu eserin Ahterî'ye nisbet edilmesini zorlaştıran izlere rastlanabilmektedir.

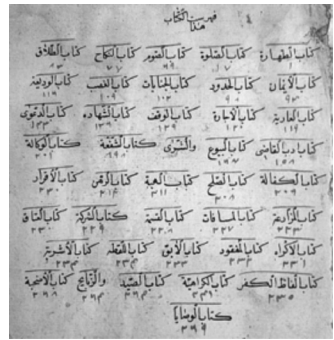
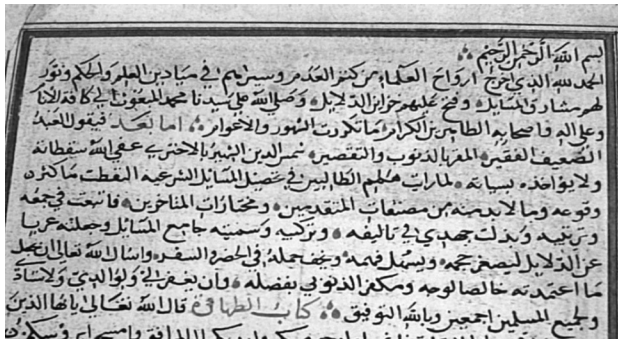
4. Diyarbakır Ziya Gökalp İl Halk Kütüphanesi'nde DYBZG0618 numarasıyla kayıtlı bu nüsha 374 varaktır. Her sayfa 25 satırdan oluşur. Adının Ahmed olduğunu beyan eden müstensih, bu nüshayı hicri 1007 yılında Bakırâbâd Vilayeti'nde istinsah ettiğini belirtmektedir.¹⁰

5. Manisa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler MHK3031 numarasıyla kayıtlı bu nüsha 366 varaktır. Her sayfa 24 satırdan oluşur. Eser, Ebu's-Suud adlı bir müstensih tarafından hicri 956 senesinde yani müellifinin sağlığında istinsah edilen elimizdeki ilk nüshadır.¹¹

C. *Câmi'u'l-Mesâil*'in Mukâbeleli Nüshası

Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 993'de (tasnif no: 297.4 Hanefi Fıkhı olarak) kayıtlı olan nüshadır. Müellifin sağlığında istinsah edilen Manisa Nüshası gibi bu nüsha da en okunaklı olanıdır.

Nüshanın başlangıcından bir kesit:

10 DYBZG0618, vr. 372.

11 MHK3031, vr.366.

D. Müellifin Diğer Eserleri

1. Ahter-i Kebir: Ahterî'nin en tanınan eseri olan Arapça-Türkçe lügati yaklaşık 30.000 kelimeden oluşmaktadır. Arapça kelimelerin Türkçeye aktarılmasında Afyon ve Kütahya şivelerinin kullanılması bu sözlüğü orijinal kılan önemli hususiyetlerinden birisidir.¹²

2. Tarih: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümünde bir nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü 4211-001rakamıyla kayıtlı olup 140 varaktan ibarettir. Ancak son 40 sayfanın başka bir ilave olduğu izlenimini veriyor. Tarihi, siyer, kısas-ı enbiya, tarih-i hulefa ve İslam Tarihi şeklinde efradını cami, ağyarını mani bir mahiyet arzettiği söylenebilir. Kendisi kitabının mevzuunu ele alırken, "Âdem aleyhisselamdan ahir zaman Peygamberine, dört halifeden ashaba kadar= ...من آدم عليه السلام إلى رسول آخر الزمان وإلى الأصحاب و أئمة الأربعة" diyerek eserin muhtevasını özetler. Nitekim eserin ilk satırlarında insan, cin ve şeytan ayrımını açıklar ve "... nasıl ki beşeriyetin atası Âdem ve şeytanınki İblîs ise cinniler de dumansız ateş özündendir= مارج من نار هو أبو الجن كما أن آدم أبو البشر و إبليس أبو الشياطين" şeklinde tespitlerde bulunur.¹³

3. Tercemetu Hadisi'l-Erbain: Bazı kaynaklarda 40 Hadis ve tercemesi mahiyetinde olan bu hadis kitabından bahsedilmektedir.¹⁴

4. Mantık (Şerhun alâ Risaleti'l-Kefevî): Bu eser, mantık alanında yazılmış olan Kefevî Risalesinin bir şerhi mahiyetinde olup Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Eserler Seraz bölümü, 3851/14'de kayıtlı bir nüshası mevcuttur.¹⁵

5. Muhadarat (Camiu'l-Muhadarat, ya da Hamilu'l-Muhadarat): Böyle bir eserin varlığı anlatılmakla ve birden fazla kaynakta zikredilmekle beraber, hiç kimse hangi kütüphanede mevcut olduğunu kaydetmemektedir. Sağer, böyle bir eserin varlığını "*Bursalı Tahir Beye göre*" diyerek atıfta bulunur.¹⁶

6. Risaletun fî Beyani Ahvâli Ba'dî'l-Enbiyâ: Bazı kaynaklarda bu eserin varlığından bahsedilmektedir.¹⁷

12 İslam Ansiklopedisi, "Ahterî" maddesi, MEB Yayınları, İstanbul 1950, I, 228; Hulusi Kılıç, "Ahterî Muslihuddin Mustafa", *TDVİA*, İstanbul 1998, II, 184-185.

13 bkz. vr, 1/b. Müellifimizin Tarihi üzerine atıfta bulunan araştırmacılar olmakla beraber (Sağar, s. 110-112; Karabulut, III, 1549-1550; Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi, I, 207), tahkikinin yapılmadığı kanaatindeyiz

14 Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemu'l-mahtûâtî'l-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anatoli*, yy, ty, III, 1549-1550.

15 Ayrıca bk. Karabulut, III, 1549-1550; Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002, I, 207.

16 Sağar, s. 110-112; Türk Dünyası, I, 207.

17 Karabulut, III, 1549-1550.

II. ESERİN MUHTEVASI VE ÖZGÜN YAPISI

A. *Câmiu'l-Mesâil*'in Hususiyetleri

Eserin yazıldığı hicri onuncu asrın sonları, İslam Hukuk literatürü açısından duraklama asrı sayılır.¹⁸ Artık bütün icthadî hareketler bir anlamda tamamlanmış, bütün kaynaklar ve temel eserler telif edilmiş, hatta fetva kitabı yazma geleneği de ikmal edilmiş durumdadır.¹⁹ Nitekim, Ahterî döneminin en ünlü fetvâ sahibi Şeyhulislam Ebussuûd Efendi (ö. 981/1574), kendi fetvalarını önceki fetva kitaplarına dayandırıldığını, “*Bezzâziye*” gibi bir kaynak varken, müstakil bir fıkıh kitabı yazmaya haya ettiğini ifade ederek, (أستحي) demesine sebep olacak kadar bol kaynak mevcuttur.²⁰ Fetâvâ-yı Bezzâziye, Hafızuddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb İbnu'l-Bezzâz el-Kerderî (ö. 827/1424) tarafından hazırlanmış bir eser olup, özgün adı “*Câmiu'l-Vecîz*”dir.²¹

Ebussuûd Efendi fetvalarının en önemli kaynağı olan *Bezzâziye*, daha önce Ahterî tarafından müracaat olunan önemli bir eserdir. Burada zikre değer bir husus da, Ebussuûd Efendi ile ilgili değerlendirmelerde bulunan İslam Hukuku araştırmacılarından bazıları onun *ashâb-ı tercih* (mutlak müçtehid ile başlayan fikhî uzmanlık sıralamasındaki beşinci derece), hatta müçtehit derecesine ulaşabileceğini söylemeleridir.²² Ebussuûd Efendi ile Ahterî arasındaki benzerliklere bakıldığında, her iki âlimin de aynı dönemin siyasi ve sosyal şartlarında fıkıh ilmi tahsil etmiş oldukları, toplumsal problemlerinin ve ilmi dayanaklarının ortak olduğu sonucuna varılabilir. Bu dönem, İslam Coğrafyasında istikrar ve azametın sağlandığı görkemli dönemdir. Bir farkla ki, Ahterî, Ebussuûd Efendi kadar ön plana çıkmaya bile ondan daha derin bir fikhî müktesebata sahip olduğu kanaatindeyiz.

Eserin adından, İslam Hukukunun bütün konularını ihtiva ettiği zaten anlaşılmaktadır. Zira mesâil (المسائل) tabiri, furû-ı fıkha ait konular demektir. Nitekim Molla Hüsrev, Furû' (الغرو) tabirini izah ederken, onu *mesâil-i şer'iyye-i fer'iyye* (المسائل الشرعية الفرعية) olarak, yani İslam hukukunun fer'i meselelere ait detay hükümleri ve açıklanmaları olarak izah etmektedir.²³

18 Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, Bursa 2001, s. 368.

19 Düzenli, s. 85.

20 *Keşfu'z-zunûn*, I, 242; Düzenli, s. 65.

21 *Keşfu'z-zunûn*, I, 242; Ahmed Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 92.

22 Muhammed Amim el-İhsan el-Müceddidî, *Kavâidu'l-fikh*, Karaçi 1986, s. 569; Bilmen, Ömer Nsuhi, *Hukuku İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, İstanbul, ts. I, 357; Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s. 303; el-Hacvî, *el-Fikru's-sâmi fi'l-fikhi'l-İslâmî*, el-Medîne el-Münevverâ, I, 187-188. Gerçi Muhammed Zâhid Kevserî, bu değerlendirmeni abartılı olduğuna işaret eden ve Ebussuûd Efendinin fetvalarının Hanefî literatürü içinde zayıf kalacağını ifade ettiğini burada belirtmek gerekir. Bkz. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Fıkhu ehli'l-İrâk ve hadîsuhum*, thk. Abdulkadir Ebu Ğudde, Beyrut ts., s. 113-114.

23 Molla Hüsrev (885/1480), Muhammed b. Feramuz b. Ali Rumi, *Mirâtu'l-usûl fi şerhi Mirkâtî'l-vusûl*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul ts., s. 4). Eserin özgün adı, *Câmi'u'l-mesâil* olduğuna göre fikhin bütün ana konularını ihtiva eden bir furû' kitabı olduğu anlaşılıyor. Şu kadar var ki, aynı isimle telif edilen bazı kitaplarda, bu yol izlenmemiş, daha geniş konular ele alınmış, bazı itikad ve kelim konuları da telife dâhil edilmiştir (bk. İbn Teymiye, Ahmed b.

Konuyu ele alış şekli fikhî üslubu ve ifadesi, bütün Hanefî ülemasında olduğu gibidir. Klasik fıkıh kitaplarındaki gibi furû-ı fıkha ait şer'î hüküm yalnız bir şekilde ele alır ve açıklar. Açık, anlaşılır ve kolay bir anlatım özelliği vardır. Ayrıca diğer furû-ı fıkıh kitaplarından farklı olarak, her konunun sonuna ilgili fetvalar ekler ve güncel yorumlar yapar. Böylece muhatabın konuyu daha iyi ve kalıcı olarak kavramasını sağlar.²⁴ Ayrıca, vakû veya nazari sorular sorarak meseleleri kazuistik bir üslup içinde pekiştirir. Anlattığı konuların ve fetvaların referansını zikreder. Ebusuûd Efendi'de olduğu gibi en çok başvurduğu referansı Bezzâziye'dir.²⁵

Bir fikhî hüküm açıklarken o hükmün dayandığı "usûl kâidesi"ni zikreder. Mesela Kurban kesmenin Hanefilerde neden "*vâcip*" olduğunu açıklarken önce bu hükmün şer'i delilini zikreder. Mesela: emir sığası ile varid olan, "*kim bayram namazından önce kurban keserse kurbanı yeniden kessin*", Hadisini zikreder. Sonra da *emrin vücup ifade ettiğine dair usûl kâidesini* zikreder.²⁶

Yine "*hayvan kesimi*" bahsinde, besmelesiz kesimi ve besmelesiz kesilen hayvan etini yemeyi yasaklayan, "*üzerine besmele çekilmeden kesilen hayvanların etinden yemeyiniz*"²⁷ ayetindeki *nehyin tahrîm* ifade ettiğini bir usûl kâidesi olarak belirtir.²⁸

Fikhî hükümleri açıklarken Ayet ve Hadisleri delil olarak kullanır: Mesela *zebiha* bahsinde de ayetlerin tefsiri mahiyetinde olan hadisleri ölçü alır. Kitabın/ Kur'anın vazettiği ana ölçünün uygulanmasında hadisleri referans alır.²⁹

فصل: في الذبائح جمع ذبيحة و هي المذبوحة يُذَكَّى اختياراً أي في حالة الاختيار في الحلق واللثة و هي النحر يعني فيما بينهما لقوله عليه السلام: «الذكوة ما بين اللثة واللحين»، أراد به موضع الذكوة . و في الذخيرة: إذا وقع الذبح أعلى من الحلقوم يحل لكونه ما بين اللثة واللحين، و اضطراراً بالجرح...

(Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, v. 321)

Besmelenin hem ihtiyârî hem de ızdırârî kesmede şart olduğunu Hanefî literatürüne uygun olarak açıklar ve İmam Şâfiî'nin ızdırâr halinde zebhın müstehap olduğuna dair içtihadına katılmaz. Şöyle ki, etinin mısımlı olması için hayvanı besmele ile kesmek gerektiği, müsellemler bir şer'î hükümdür. Kesmek ise iki şekilde olur. Bunlarda birincisi, *ihtiyârî zebh* denilen normal şartlardaki kesimdir. Böyle bir kesimde kesilecek hayvan ile kesim işlemini gerçekleştirecek şahıs arasında en-

Abdihalim (728/1328), *el-Mesâil*, I-VII, (thk. Muhammed Uzeyr Şems), Dâru Âlemi'l-Fevâid, Mekke 1422/1998).

24 Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 33a.

25 (Eşler ev eşyalarının taksimi konusunda ihtilaf etseler, hanımların kullandığı eşyalar zevceye, erkeklerin kullanması adet olan şeyler erkeğe ait olur). bk. Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 2, 223 - Sadruş-Şeria -; Nevazil'de ifade edildiği üzere, eğer evli bir kimse, "şu işi yaparsam helalim bana haram olsun" der ve o işi de yaparsa eşini boşamış olur. bk. Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 4a).

26 bkz. Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, v. 322.

27 En'âm, 6/121.

28 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321.

29 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321.

gel yoktur. Gerek Hanefiler, gerekse Şâfiiler ittifakla böyle bir kesimde besmelenin “*olmazsa olmaz şart*” olduğunu beyan ederler. Ancak bir de *ızdırârî zebh* vardır ki, bunda kesimi yapan şahıs ile hayvan aynı mekânda olmaz, aralarında engel vardır. Mesela av hayvanı buna misaldir. Bu durumda o av hayvanına ok atan, silah sıkın veya müallem (terbiye edilmiş) köpek salan kişi ne yapmalıdır? Hanefilere göre daha işin başında besmele çekilmesi şarttır. İmam Şâfiî (ö. 204/820) ise, burada besmelenin şart olmadığı, sadece müstehab olduğu içtihadındadır. İşte müellifimiz bu tartışmaya girer ve Hanefilerin delillerini daha isabetli bulur. Şer’î delillere bağlı olarak ve metninde ilgili hadisi zikrederek ızdırârî zebihde yalnız unutma olduğunda besmelesiz av hayvanının etinin yenilebileceğini açıklar.

Aynı zamanda büyük bir dilci olan Ahterî, şer’î delillerden hüküm çıkarırken lafızların ifade ettiği mana derinliklerini irdeler ve istediği sonuca lafzî yorumla ulaşır. Mesela, besmele dışında başka bir söz gerekmediğini, başka bir lafız kullanılırsa bunun kesimin cevazına zarar getirebileceğini açıklarken şu misalleri verir: *Eğer bir kimse, ‘bismillahi’ dedikten sonra, bir de ‘Muhammedun Rasulüllah’ dese, bu ikinci lafzı merfû’ söylediği için –besmele ile- bağlantısı olmayacağından kesimi caizdir, ama mekruh olur. Çünkü Kesimde sadece Allah adı anılacaktır. Bu konuda ayet vardır, ayet ise katî delildir. Ama bir kimse ‘bismillahi’ dedikten sonra, peşinden ‘Muhammedin Rasûlillahi’ şeklinde mecrûr okusa, bu iki lafız arası atıfla birleştirilmiş olur ve kesim sahibi, “ben bu hayvanı Allahın ve Rasulünün adıyla kesiyorum” demiş olacağından o hayvanın eti haram olur.*³⁰

Bir şer’î hükmü açıklarken her zaman olduğu gibi o konuda halkı uyarıcı güncel fetvalarını da ekler. Bu üslubunu kesimle ilgili hükümlerde de görürüz. Hayvan kesiminde nelerin farz, nelerin caiz olduğunu açıklarken aynı zamanda nelerin kişiyi küfre düşüreceğini de verir. Bu hususta şu notları düşer: “*Bir kimse kesim için henüz besmelesini çekmeden önce ya da kesim bittikten sonra, Allah’ın adı dışında birisini ansa, dua etse, bu mekruh olmaz. Zira Rasulullah kesimi bittikten sonra şöyle dua etmiştir: ‘Allahım, bu kestiğim kurbanı ümmetimin adına kabul buyur’. Bazı âlimler şu hususa dikkat çekmişlerdir: ‘Eğer bir kimse bilerek terkedilen besmelenin caiz olduğuna itikad etse küfre düşer.’ Çünkü kesimde besmelenin farzıyeti ve gerekliliği, kat’î delil ile sabittir; o da Kitab ve selefin icmasıdır. Bizim âlimlerimiz şöyle demişlerdir: ‘Şayet bir kâdî besmelesiz kesilen hayvanın etinin satılabileceğine hükmetse, bu kararı uygulanmaz’. Hulâsa adlı kitapta şu fikhî hüküm kayıtlıdır: Şayet bir kimse kesim hazırlığı yaparken besmeleyi çekse, bıçağı bilese de o sırada keseceği koyun tepe-taklak yıkılsa, sonra da doğrulup ayağa kalksa, besmelenin alanı dışına çıkmış olur, önceki çekilen besmele artık geçersizdir. Eğer hayvan yeniden besmele çekilmeden kesilecek olsa, eti yenmez’.*³¹

30 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321.

31 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321.

– لو ذكر غير الله قبل التسمية أو بعد الذبح لا يكره لقوله عليه السلام بعد الذبح: «اللهم تقبل هذا من أمة محمد». قال بعض العلماء: من اعتقد إباحتها متروك التسمية عامدا يكفر، لأن حرمة ثابتة بدليل مقطوع به وهو الكتاب وإجماع السلف. وقال علمائنا: القاضي لو قضى بجواز بيعه لا يُنفذ قضاؤه. وفي الخلاصة لو سمي وحده الشفرة أو انقلب الشاة وقامت من مضجعها انقطعت التسمية ولا يؤكل. – شرح مجمع-

(Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321)

Fıkıhî hükümleri diğer mezheplere atıfta bulunarak bir “*fıkh-ı mukâren*” şeklinde mukayeseli olarak sunar.³² Mesela Kurban kesmenin İslami bir şiar oluşuna dair İslam mezhepleri arasındaki ittifakı aktardıktan sonra, kurban kesmenin hükmü konusundaki Hanefi ve Şafiî farklılığını hadislerle açıklar. Kendi tercihini Hanefi literatürüne uygun olarak belirtir. Böylece ümmet arasındaki bu tatbikata tartışmaları önleyecek noktayı kor.

– الأضحية: وهي بتشديد الياء اسم لما يذبح في أم النحر بنية القرية لله تعالى ويجمع على أضاحي ونواحيها على مسلم حرٍّ موسرٍ مقيم شاة عن نفسه. فلا يجب على من يتصف بالأوصاف المذكورة عندنا، وقال الشافعي رحمه الله سنة لقوله عليه السلام: «ثلاث كُتب عليّ ولم يكتب عليكم: الوتر والضحي والأضحي». و لنا قوله عليه السلام: «من ضحّى قبل الصلاة فليُعدّ». فلولوا أمّا واجبة لما أمر بإعادتها، والأمر للوجوب ...

(Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 322)

Fıkıh öğrenmeyi daha çok teşvik eder. Müslüman âlimlerin telif ettikleri temel İslam bilimlerini etüd etmenin, geceleri teheccüde kalkıp geceyi ibadetle ihya etmekten daha öncelikli olduğunu, fıkıh dersinin ise Kur'an tilavetinden öncelikli olduğunu *Bezzâziye*'yi referans alarak vurgular.³³

– النظر في كتب أصحابنا خير من قيام الليل، وكذا درس الفقه من قراءة القرآن... – بزازية-

(Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 197)

B. Referansları

Bütün Hanefi Ulemasını kaynak kabul eder ve klasik furû-ı fıkıh kitaplarına atıfta bulunur. Fetvalarında atıfta bulunduğu eserlerden bazıları aşağıdaki gibidir.

- Furû-ı Fıkıh kaynakları:		
- Hidâye	- Kudûrî	- Muğnî
- İhtiyâr	- Kerhî	- Şerhu Mecma'
- İnâye	- Mabsut	- Tahâvî
- Kâfî		- Tuhfe

32 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 322.

33 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 197.

- Fetva kitapları:		
- Bezzâziye (el-Câmiu'l-Veciz/ Fetâvâ'l-Kerderî)	- Hulâsa	- Rûhu'l-Ahyâ
- Câmiu'l-Fetâvâ	- Kâdihân	- Sadru's-Şeria
- Cevâhir	- Kinye	- Şerhu Meşârik
- Ebu'l-Leys es-Semerkindî (en-Nevâzil)	- Mi'râcu'd-Dirâye	- Şerhu Nikâye
- Ferayid	- Muhîyt	- Şerhu Şir'a
- Firdevsî	- Müntehab	- Şir'a
- Hâvî	- Müntekâ	- Vâkıâtü Hassâfi
- Hazânetu'l-Fetâvâ	- Münye	- Yenâbî
	- Nihâye	- Zehîyre

C. Eserin Özgün Anlatımı ve Bazı Fetva Örnekleri

İbadat, muamelat ve ukubata müteallik fûru konularını, Osmanlı yükseliş döneminin sosyal yapısına uygun bir özgüven içinde ele alıp anlatır. Geniş İslam coğrafyasının siyasal birliğine dair fıkhi hükümleri aktif bir şekilde günceller. Gayrimüslim tebeanın haklarını fıkhi hükümler bağlamında korurken, hileli ve güvensiz davranışlara karşı tedbirli bir anlatım tekniği kullanır. Bu hususlara dair bazı ipuçlarını aşağıdaki örneklerde bulmak mümkündür.

1. Ehl-i kitabın kesimine ilişkin çok önemli bir görüşü ve dayanakları: Rasûl aleyhisselamın buyruğu gereği Müslümanın ve kitâbının kestiği helaldir. Ancak kimlerin “ehl-i kitâb” kabul edileceği hususunda ihtilaf hâsıl olmuştur. İbn Abbas (ra) bu konuda şöyle der: “buradaki kitabiden maksat Arap Hristiyanı olan ehl-i kitaptır. Çünkü Rasulullah'a Arap Hristiyanlarının kestikleri sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: Bunda bir beis yok, helaldir. Zira onlar Allah Tealanın vahdaniyetini ve İsa aleyhisselamın nübüvvetini tasdik ederler”. Bu anlayış genel manada bütün tâbilerin içtihadıdır. Ebu Hanife ve ashabı da bu anlayışı tercih etmişlerdir. Abdullah b. Mübarek şöyle demiştir: “kitâbî olan Hristiyan ve Yahudiler, Rasulullah zamanında Allah Tealanın vahdaniyetini ve İsa aleyhisselamın nübüvvetini tasdik ederler, İncili okurlar ve İncildeki şariat ve hükümleri uygularlardı. Bu itibarla onların kestikleri helaldir, çünkü bunlar, Rasulullah'ın tarifinde geçen ehl-i kitaptırlar”.

Günümüzdeki zimmî Hristiyanlara gelince, bunların kestikleri helal olmaz. Çünkü bunlar, Rasulullah'ın hadisinde geçtiği üzere, Allah Tealanın vahdaniyetini ve İsa aleyhisselamın nübüvvetini tasdik eden Hristiyanlar değildirler. Aksine bunlar İsa Peygamberi ilah kabul ederler, ama korkularından dolayı Onu ilah kabul ettiklerini Müslümanların yanında söylemezler. Bunlar İncilde yazılı olanlara da iman etmezler. Aksine İncildeki hükümleri değiştirirler ve gerçek vahiy birikintilerini çıkarırlar. Çıkardıkları hükümlerin yerine batıl ve sapık cümleleri yazarlar. Nitekim Allah Teâlâ bunlar için: “yazıklar olsun onlara, elleriyle yazıp uydurdular,

yazıklar olsun onlara elleriyle yazıp duruyorlar”, buyurmaktadır. Bu bahis, -Aynu'l-İmâd- adlı kitaptan nakledildi –Merğînânî-³⁴

... قوله: و ذبيحة المسلم و الكتائب حلال، و اختلفوا فيه، قال ابن عباس: « و هو أهل الكتاب من نصارى العرب»، لما روي أنه عليه السلام سئل عن ذبايح نصارى العرب، فقال: «لا بأس به لأنهم مقرّون بوحدانية الله تعالى و نبوة عيسى عليه السلام». و هو قول عامة التابعين و به أخذ أبو حنيفة و أصحابه. قال عبد الله بن المبارك: «الكتابي هو اليهود و النصارى كانوا في عهده مقرّون بوحدانية الله تعالى و نبوة عيسى عليه السلام و يقرؤون الإنجيل و يأخذون ما فيه من الشرائع و الأحكام فيحلّ ذبيحتهم لأنهم من أهل الكتاب».

و أما ذبيحة الذمّيين الذين كانوا في زماننا لا يحلّ، لأنهم ليسوا من النصارى الذين يقرّون بوحدانية الله تعالى و نبوة عيسى عليه السلام، بل يأخذون عيسى إلهاً و لا يقولون عند المسلمين إلهاً خوفاً و لم يؤمنوا ما هو في الإنجيل بل غيروا حكم الإنجيل و أخرجوا ما هو الحق و كتبوه فيه الأباطيل و الضلال. قال الله تعالى في حقهم: «فويل لهم مما كتبت أيديهم فويل لهم مما يكتبون». نقل من – عين العماد – المرغيناني...

(Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321)

2. Mürted yeniden İslama döndüğünde önceki ibadetleri geçerli olur mu?: Mürted yeniden İslama girse eski ibadetleri “*keenlemyekün*” olur, ama sadece hacı iade eder, diğer ibadetlerini kaza etmez.³⁵

و من ارتد ثم اسلم و قد حج مرة فعليه أن يحج ثانياً و ليس عليه إعادة الصلاة و الزكاة و الصيامات لأن الردة صار كأنه لم يزل كان كافراً فأسلم و غني فعليه حج و ليس عليه سائر العبادات...

(Ahterî, Kılıçalıpaşa, 339, vr. 296b)

3. Tekfîre dair fetvalar:

a. Allah'ın kudretine dil uzatan –her ne suretle olursa olsun- küfre düşer: Bir kimse hasmına, “*sen âlemlerin ilahı olsan, yine de senden alacak olduğum malımı söke söke alırım*” dese, küfre düşer. Zira bu sözle Allah'ın kudretine meydan okuma küstahlığında bulunmuş olur. Böyle saygısız bir sözü peygamber için sarfetse, mesela, “*falanca peygamber de olsa ondan hakkımı alırım*” dese, gerçekten istediği hak talebi ise küfre düşmez, aksi halde yine küfre düşer...³⁶

b. Kat'i delille sabit bir İslam esasının inkârı veya haramı helal saymak küfre düşürür: Âlimlerimiz ittifak etmişlerdir ki; bir kimse, Kur'an, mütevatir hadis ve kat'i icmâ ile sabit olan bir *şer'i hükmü inkâr etse*, mesela Beş Vakit Namazı, Ramazan Orucunu, Zekâtı. Hacı, cünüplükten veya hayızdan sonra yıkanmayı, hadesten sonra abdest alınmasını... inkâr etse, küfre düşer. Öyle ki, eğer böyle bir sapık inkârlarına devam edecek olursa öldürülür. Bu konuda olayı örtmeye yönelik sarfettiği tevilleri kabul edilmez, iş cahilliğine yorumlanmaz. Bazı âlimler, bir şah-

34 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 321.

35 Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 296b.

36 Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 235.

sın cenaze namazının farz oluşunu inkâr etmesinin kendisini küfre düşüreceğini, beyan etmişlerdir.³⁷ Yine bir kimse, haram olan şeyi –haram olduğunu bile bile– helal kabul etse, mesela, mahremiyle nikâhlanmayı, içki içmeyi, ölmüş hayvanın etini yemeyi, akmış kanı, domuz etini yemeyi helal saysa kâfir olur.³⁸

– اتفق العلماء، إذا أنكر الرجل الحكم الشرعي الثابت بالقرآن والحديث المتواتر والإجماع القطعي، مثل الصلاة والصوم والزكاة والحج والغسل من الجنابة أو من الحيض والوضوء بعد الحدث يكفر، ويقتل إن دام على ذلك، ولا يقبل تأويله ولا يكون جهله غرراً. قال بعضهم إذا أنكر فرضية صلاة الجنابة كفر. ومن استحلت حراماً فقد علم تحريمه كتناكح المحارم أو شرب الخمر أو أكل ميتة أو دم أو لحم خنزير فكافر... (Ahterî, Kılıçalipaşa, nu:339, vr. 241-242)

c. Şeyhlerin ruhlarının yanında olduğunu veya cinnilerle haberleştiğini ve gaybı bildiğini söylemek kişiyi küfre düşürür: Bir kimse, şeyhlerin ruhlarının yanımızda olduğunu ve bizi bildiğini iddia etse küfre düşer. Yine bir kimse, “*cinler bana gaybı haber veriyor*” dese küfre düşer. Zira ciniler de insanlar gibi gaybı bilemezler.³⁹

d. Küfre rıza küfüdür: Mümin ve muvahhid bir kimsenin küfre rıza göstermesi, gayri İslami bir anlayışı İslama zıt olduğunu bile bile kabul etmesi ya da razı olması kendini dinden çıkarır (*hâric ani'l-mille*) yapar. İmam Serahsi, bu anlayışta dır ve fetva da bunun üzerinedir.⁴⁰

الرضا بالكفر كفر – قاضيهان – اختار شمس الأئمة السرخسي و عليه الفتوى.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 301a)

e. Haram işleri sevap saymak: Bir kimse haram kazancından sadaka verse ve bundan dolayı sevap kazanacağını umsa, -meazallah- küfre düşer.⁴¹

من تصدق على فقير من حرام يجو الثواب كفر.

(Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 289a)

f. Yahudileri Müslümanlardan daha hayırlı kabul etmek: Bir kimse bir şeyi bahane ederek Yahudilerin Müslümanlardan daha hayırlı bir toplum olduğunu söylese, mesela “Yahudiler öğretmenlerin ders ücretini tam olarak veriyor, çocuklarının öğrenim ücretini öğretmenlerine tam ödüyor”, küfre düşer.⁴²

37 Kurban kesme hükmünü esastan inkâr edip, böyle bir ibadet olmadığını iddia etmenin de kişiyi küfre düşüreceği aynı yerlerde kayıtlıdır.

38 Burada önemli bir usul kaidesini en açık ifadelerle beyan ederek esasa bağlamaktadır. (bk. Câmiu'l-Mesâil, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıçalipaşa nüshası, nu: 339, vr. 241-242).

39 Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 236.

40 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 301a.

41 Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 289a.

42 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 299b.

قال: اليهود خير من المسلمين بكثير يعطون حقوق معلّمي صبيانهم، يكفّر -ببزازية-.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 299b)

g. İslam ile alay etmek: Bir kimse, İslamı hafife almak ve alay etmek maksadıyla, ileri-geri konuşsa küfre düşer.⁴³

و الهازئ و المستهزئ إذا تكلم يكفّر استخفافا.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 299b)

h. Hulefâ-i Râşidînden olan halifelere sövmek: Bir kimse, Hulefâ-i Râşidînden Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'e sövse ve lanet okusa küfre düşer.⁴⁴

و لو سبّ أبا بكر و عمر و لعنهما يكفّر.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 302b)

1. Adil olmayan yöneticiyi adalet üzere gösterip övmek ve zulmünü perdelemek: İmam Mansur el-Mâtürîdî şöyle der: *"kötülüğü ve zulmü yakinen bilinen bir yöneticiyi öven, onun adil ve iyi olduğunu söyleyen küfre düşer. Zira zulüm haramdır, zulmü alkışlayan haramı helal göstermiş olacağından küfre düşer"*.⁴⁵

قال الشيخ الإمام أبو منصور الماتريدي، من قال: إنّ سلطان هذا الزمان عادل، فقد كفر، لأنّا نعلم يقينا أنه جائر، ومن جعل الجور عدلاً فقد كفر.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 305b)

4. Müslümanı tekfir etmenin kolay olamayacağı: Bir kimseyi tekfir edip/etmemede izlenecek yol şöyledir: *bir kimsede kendisini küfre düşürecek bir çok görüntü bulunsa, fakat bir tek sıfatı da küfre düşmesini mümkün kılmayacak kadar iyi olsa, müftüye düşen, o kişiyi küfre götürmeyen vasfıyla temize çıkaran özelliğine göre fetva vermektir...* Tabi ki, böyle bir kimseye, tevbe etmesi, küfür alametlerinden dönmesi ve eşiyle aralarındaki nikâhı tazelemeleri emredilir –Hazânetu'l-Fetâvâ'dan-.⁴⁶

الأصول في التكفير: و لو كان في المسئلة وجوهٌ توجب التكفير و وجه واحدٌ يمنع من التكفير، فعلى المفتي أن يميل على الوجه الذي يمنع من التكفير... و يؤمر بالتوبة و الرجوع عن ذلك و بتجديد النكاح بينه و بين امرأته. -حزارة الفتاوى-

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 299b)

5. Müslümanın Müslümanı katledemeyeceği Müslümanlar arasındaki kardeşlik, dayanışma, birlik ve diyalog zorunluluğu: İmam Hattabî, *"İslam Âlimlerinden, sebepsiz yere Müslüman bir kimsenin öldürülmesine imkân veren hiç bir kişiye rastlamadım"*, der. Mâlikîlerden İbn Sahnûn da şöyle der: *"İslam âlimleri*

43 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 299b.

44 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 302b.

45 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 305b.

46 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 299b.

Müslümanı çekiştiren, horlayan kimsenin küfre düşmesi hususunda icma etmişlerdir. Böyle kimsenin, -bu huyundan vaz geçmemesi halinde- katledileceğini kabul etmişlerdir” der.

İmam Mansur el-Mâtürîdî de şöyle der: “*kötülüğü ve zulmü yakinen bilinen bir yöneticiyi öven, onun adil ve iyi olduğunu söyleyen küfre düşer. Zira zulüm haramdır, zulmü alkışlayan haramı helal göstermiş olacağından küfre düşer*”. Ayrıca, Müslümanları haksız yere katleden, imha eden kişi veya kişilere imkân verilmez, kendileri katledilir.⁴⁷

قال الخطابي: لا أعلم أحداً من المسلمين في و جوب قتله إذا كان مسلماً. و قال ابن سحنون المالكي: أجمع العلماء أن شاتمَهُ كافرٌ و حكمه القتلُ... قال الشيخ الإمام أبو منصور الماتريدي، من قال: إنَّ سلطان هذا الزمان عادلٌ، فقد كفر، لأنَّا نعلم لقينا أنه جائر، ومن جعل الجور عدلاً فقد كفر.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 300a –b metnin nüsha üzerindeki orijinal sayfa nosu: 296-; vr. 305b)

Haramı helal kabul eden, mesela başkasının malını haksız yere yemeyi, zinayı, livatayı, içkiyi, Müslüman öldürmeyi, zaruret olmaksızın mundar et ve kan yemeyi, adetli eşiyle cima etmeyi helal sayan mürted sayılır ve katledilir. Sarhoş olacak kadar bira içmeyi caiz gören, içki satmayı helal sayan kişi de küfre düşer. Bir kimse, “*küçümseyerek Allah’ın hükmünü kim tanır*” derse, yine küfre düşer. Ebu’l-Kasım es-Saffar adlı Âlim, “*eşiyle livatayı helal sayan kişi cumhur-u ulemâca küfre düşmüş sayılır*” der. Bir kimse, “*içkiyi çok seviyorum, ona sabredemiyorum*” derse veya bir kimse çocuğuna ilk defa içki içirip onu akrabalarının arasında şamata ile sergilerse küfre düşer.⁴⁸

6. Ehl-i kitab dışındaki gayr-i müslimin ihtidası: Ehl-i kitap dışındaki putpe-rest ve benzeri küffarın İslama girmeleri için tevhid kelimesini söylemeleri, لا إله إلا الله) demeleri yeterlidir.⁴⁹

والكفار من غير أهل الكتاب كعبدة الأصنام إذا قالوا «لا إله إلا الله»، يُحَكَّم بإسلامهم.

(Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 289)

Ehl-i kitab dışında bir kâfir, “*ben Rasulüllah’ın getirdiği her şeye iman ettim*” dese, bu itirafı ile Müslüman olur.⁵⁰

قال كافرٌ: «أمنتُ بما آمن به الرسول»، يصير مسلماً.

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 306a)

7. Helal kazanç peşinde özveri, alım-satımda helal mal kaynağının araştırılması ve toplumsal denetim: Zalimden, hırsızdan ve hainden alış-veriş yapılamaz. Kötü kazanç şekillerinden, mesela, hacemat, kötü fiillere yardım, kâhinlik ücreti,

47 Ahterî, Fatih, nu: 2471, v. 300a –b metnin nüsha üzerindeki orijinal sayfa nosu: 296- vr. 305b.

48 Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 240.

49 Ahterî, Kılıçalıpaşa, nu: 339, vr. 289.

50 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 306a.

köpek satımı, erkek malın aşılama ücreti gibi kazançlardan kaçınılır. Ayrıca, ölen bir kimsenin varisi olan kimse, babasının miras edinmesi helal olmayan bir kazanç sağladığını bilmiş olsa, en doğrusu, o maldan vazgeçmesi ve babasının kimlerden aldığına dikkat ederek tasadduk etmesidir.⁵¹

و لا يشتري من ظالم أو سارق أو خاين، و يتجنب المكاسب الخبيثة نحو كسب الحجام و ثمن الباغى و أجر الكاهن و ثمن الكلب و ضرب الفحل... و لا يأخذ مال إنسان حتى يرضيه بالثمن - شرعة- . مات رجل و يعلم الوارث أن أباه كان يكتسب من حيث لا يحل له الإرث، و الأفضل أن يتورع و يتصدق بنية خصماء أبيه... - منية-

(Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 309a)

8. Gayrimeşru eğlence ve gece hayatı: Gece ve gündüz salt dünya için fık ehlinin düzenlediği meclislerde bulunmak, -kötü amaçlı ve yıkıcı etkinliklere katılmak-, ya da benzer düğün törenlerine veya bu amaçtaki eğlence kampanyalarına katılmak ki, böyle eğlence ve oyun çeşitleri çoktur, hatta Farsçada bunlara "hengâme = هنكامه" derler, işte bu tür mekânlara giden, oradaki eğlenceleri izleyen kimse, - ister herhangi bir ödeme yapsın veya yapmasın- kendisini *fâsık* durumuna düşürür -Zahîre-.⁵²

و المجالس التي اتخذها الفسقة لطلب الدنيا ليلا و نهارا أو في الولايم و الأسواق وهي مجالس اللهو و اللعب و أنواعها كثيرة و بالفارسية يسمى «هنكامه» فمن حضرها و نظر فيها و أعطى اللاعب شيئا أو لم يعطه فهو فاسق... -ذخيرة-

(Ahterî, Kılıçalipaşa, nu:339, vr. 295b)

9. Kötü çalgı dinleme üzerine: Kötü çalgı sesinin her çeşidini dinlemek haramdır. Ancak nikâhı ilan etmek için def çalmak, hacı ve gazileri uğurlamak, top-lanma yerini bildirmek için zurnasız davul çalmak helaldir, lehv değildir.⁵³

استماع صوت الملاهي كلها حرام. و يحل ضرب الدف في العرس لإعلان النكاح و ضرب الطبل في الحج و الغزاة للإعلام لا للهو..

(Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, v. 311b)

10. Zikir meclislerinde icra edilen sema ve çalgılar: Günümüzdeki⁵⁴ tasavvuf erbabının meclislerinde icra ettikleri semâ, söz ve raks şekli haramdır. Oralara gidilmez ve meclislerinde oturulmaz. Buradaki gınâ ve mizmarlar kötüdür. Ma'rifet ehli bunlara cevaz verir ve kendilerinden önceki meşayihin böyle yapageldiklerini delil gösterirler. Oysa o dönemdekiler ile günümüzdeki durum çok değişmiştir.⁵⁵

51 Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 309a.

52 Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 295b.

53 Ahterî, Kılıçalipaşa, nu: 339, vr. 311b.

54 Ahterî burada kendi dönemini kastediyor.

55 Ahterî, Yazmabağışlar, nu: 993, vr. 197.

D. Küllî Kaide Alanındaki Kullandığı Fıkhi Yöntemleri

1. Bir hukuki işlemde örfe sabit olan, ileri sürülmüş meşru şart gibi geçerlidir.⁵⁶

المعروف عرفاً كالمشروط شرطاً

. (Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 4b)

2. Nikâh akdinin kuruluş şartları: Nikâhın caiz olması için şu beş şartın yerine getirilmesi gerekir: 1- velinin nikâh meclisinde bulunması. 2- iki şahidin mevcudiyeti. 3- tarafların yani zevc ve zevcenin rızaları ve irade beyanları. 4- îcab. 5- kabul. (Hazânetu'l-Fıkḥ).⁵⁷

شرط جواز النكاح خمسة أشياء: حضور الولي، و الشاهدين، و رضاء الزوجين، و الإيجاب، و القبول .

(Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 69)

3. Bûğât ve Şehir Bağlantılı Kırsal Kesim Terörüne Karşı Fıkhi Önlemleri

Kırsal kesimde “terör örgütü/kuttâu't-tarîk” oluşturarak, halkın serbestçe doluşmasını engelleyen, can ve mallarına zarar veren çete elemanlarına karşı sert tedbirleri benimser.⁵⁸ İmam Ebu Yusuf'un bu konudaki bir içtihadından yararlanarak, halkın can ve mal güvenliğini tehdit eden terör örgütünün –diğer ulemeden farklı bir yaklaşımla–⁵⁹ şehir içi bağlantısını da takibe alır. Aynı örgüt elemanı kırsal kesimde yaptığı eylemi şehir içine taşırsa, işi salt şehir zabıtalara bırakıp aradaki bağlantıyı görmezlikten gelmez. Aksine her iki eylemi de birleştirir. Ahterî'nin bu tavrını, “şehir bağlantılı kırsal kesim terör faaliyetlerine karşı önlemler” tabiri ile başlıklandırmanın iyi olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca şunu da belirtelim ki, diğer fâkihlerde olduğu gibi Ahterî'nin de yolkesici eşkiya ile (قاطع الطريق/المحارب/أهل الحربة) siyâsal amaçlı devlete başkaldıran isyancıları (البغاة) birbirinden farklı bir ayırım içinde ele aldığını burada hatırlamak gerekir.⁶⁰

SONUÇ VE TEKLİF

1- Ahterî (ö. 968/1561) Kanuni (miladi 1520-1566) döneminde yaşamış, Ebussuûd (ö. 981/1574)'a muasır bir İslam âlimidir. Kütahya'dan ayrılmamış bir medrese müderrisidir. Birçok alanda eser yazmış, özellikle de lûğat ve fıkıhta öne çıkmıştır.

56 Bu kaide, nüshanın baş tarafında henüz kitâbu't-Tahâra'ya başlamadan önceki sayfalarda kayıtlıdır. bk. Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 4b.

57 Ahterî, Fatih, nu: 2471, vr. 69.

58 Ahterî, Fatih nüshası, nu: 2471, vr. 305. Ayrıca bk. Serahsi, IX, 195.

59 İmam Serahsi, şehiriçi terörünü hırabeden farklı düşünür. Ancak bu konudaki İmam Ebu Yusuf'a ait sert tedbirleri de ikinci dereceden görüş olarak aktarır (bkz. Serahsi, IX/201).

60 Ahterî, Fatih nüshası, nu: 2471, v. 305. Zuhaylî, bu konuyu Kitâbu'l-hudût 4. Faslında, “حدّ الحربة أو قطع الطريق وحكم البغاة”, şeklinde inceler. Bkz. ez-Zuhaylî, Vehbe, el-Fıkhu'l-İslamiyyu ve edilletuhû, Dârul-Fıkr, Dimaşk 1985.

2- *Câmi'ü'l-Mesâil* adlı eseri tamamen furû-ı fıkıh modunda telif edilmiş fikhî bir eserdir. Zira klasik furû-ı fıkıh kitaplarının ihtiva ettiği bütün konuları ihtiva etmektedir. Ebussuûd Efendi, *Bezzâziye*'ye rağmen fıkıh kitabı yazamayacağını, *Bezzâziye*'nin fetvaları için yeterli olduğunu söylerken, Ahterî, bu fıkıh eserini miladi 1553'lü yıllarda telif etmiştir.

3- *Câmi'ü'l-Mesâil*'inde fıkıhın ana konularını işleminin yanında, ayrıca her konunun sonuna o konuyla ilgili güncel fetvaları ilave etmektedir. Eseri orijinal kılan yönlerden birisi, işte bu üslubudur. Böylece halkın İslam Fıkıhı üzere ortak bir hayat sürmesini hedeflemiştir.

4- Fetvalarındaki görüş ve kaynaklarının eleştirel bir tenkidi ile *İslam hukuk metodolojisi fetva tekniğine*⁶¹ uygunluğu ayrıca araştırılabilir. Mesela ehl-i kitâba bakışının, günümüz şartlarına uygunluğu ele alınabilir.

5- Ahterî, Germiyanogullarına başkentlik yapmış, şehzadeler şehri ve Osmanlı sancak merkezi konumundaki Kütahya'da, Osmanlı idaresinin en olgun döneminde yaşamış bir ilim adamı olarak, eserinde aşağıdaki hususlara hassasiyet göstermiştir:

a- Milli birlik ve bütünlüğümüzü bozacak her tür menhiyata karşı sert tedbirler alır.

b- Hanefiliğe bağlı ve diğer mezheplere saygılıdır.

c- Batıl ve sapık fırkalara geçit vermez.

d- Hulefa-i râşidîn arasında ayırım yapılmasını, itikadı zedeleyici sapık bir bozgunculuk olarak görür.

6- Eser Kanûnî Döneminin dini hayatını, yaşama biçimi ve sosyal hayatın bir haritasını sunması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu eserin tahkikli bas-kısının yapılması gereğine inanıyoruz. Bu durumda eserin, Hanefi geleneğinde çok okunan muhtasar gibi bir fûru' kitabı olacağı, ibaresinin kolay ve anlaşılır olmasıyla da ilim erbabına, ilahiyat öğrencilerine faydalı olacağı kanaatindeyiz.

7- Bu eserin matbu hale getirilmesi ve bir yılın "Câmi'ü'l-Mesâil okumaları" olarak belirlenmesinin dinamik bir görüş birliği sağlayacağı kanaatindeyiz.

61 bkz. Mustafa Kelebek, "Ana Hatlarıyla Fıkıh Usulü", Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, Sofya 2011, s. 77-78.